

Omgivelsesfaktorer og tilgjengelighet ved HiST/ AHS/ASP

Praksisprosjekt, våren 2012

Forfattere:

Guro G. Kjeldstadli

Sanna H. Langfeldt

Marthe Aa. Uv

Marianne Åkvik

Modulveileder:

Eva Magnus

Praksisveileder:

Oddrun Bollingmo

Program for ergoterapi, PET 09

Innhold

1.0 Introduksjon	2
1.1 Bakgrunn og offentlige føringer	2
1.2 Kunnskap om studenter med funksjonsnedsettelse	5
1.3 Beskrivelser av omgivelser	6
1.4 Avgrensning av prosjektet.....	7
2.0 Metode.....	7
2.1 Litteraturstudier	7
2.2 Intervju	8
2.2.1 Studieledere	9
2.2.2 Studenter.....	9
3.0 Resultat.....	10
3.1 Intervju studieledere	10
3.2 Intervju studenter.....	13
4.0 Refleksjon.....	17
4.1 Høyere utdanning i dag	17
4.2 Holdninger.....	18
4.3 Forskjellen mellom universell utforming og tilrettelegging	19
5.0 Avslutning	20
Kildehenvisning	22
Vedlegg I	25
Vedlegg II.....	26
Vedlegg III	27
Vedlegg IV	29

1.0 Introduksjon

Bakgrunnen for prosjektet er en internasjonal gruppe med forskere som ønsker å kartlegge studiesituasjonen til studenter med nedsatt funksjonsevne i forskjellige land. De har valgt å fokusere på helse- og sosialfaglige utdanninger med praksis som en del av utdanningen.

Denne rapporten omhandler hvordan omgivelser og tilgjengelighet påvirker studenter med funksjonsnedsettelse innen høyskoleutdanning som inneholder praksisperioder. Vår oppdragsgiver er Høgskolen i Sør- Trøndelag (HiST), Høgskoleadministrasjonen. Oppgaven går ut på å lage en beskrivelse av omgivelsesfaktorer som kan ha betydning for deltakelse i utdanningene ved Avdeling for Helse- og Sosialfag (AHS) og Avdeling for Sykepleie (ASP). Dette skal vi gjøre ved å sette oss inn i aktuelt lovverk og politiske føringer, samt intervjuer aktuelle studenter og studieledere. Vi vil i denne rapporten beskrive kunnskapen vi har innhentet, samt belyse konsekvenser og dilemmaer knyttet opp mot dagens situasjon for studenter med nedsatt funksjonsevne.

1.1 Bakgrunn og offentlige føringer

Innledningsvis vil vi definere noen sentrale begreper som vil gå igjen i rapporten. Det finnes tre modeller for å forstå funksjonshemming. Den medisinske modellen fremhever at funksjonshemming oppstår på grunn av sykdom, traumer eller andre helseforhold og hovedfokuset er på å kurere dette (NOU 2001: 22). Den sosiale modellen sier at det ikke er en funksjonsnedsettelse som avgjør om du blir funksjonshemmet, men samfunnets manglende likestilling og løsninger som for eksempel universell utforming (Mæland, 2005). I denne oppgaven har vi tatt utgangspunkt i den relasjonelle modellen, som også er den modellen som benyttes i politiske føringer og offentlige dokumenter i Norge. Den uttrykker at funksjonshemming oppstår i misforholdet mellom person og omgivelser (NOU 2001:22). Vi ønsker likevel å påpeke at vi i denne rapporten kommer til å gjengi begrepene funksjonshemming og funksjonsnedsettelse slik de er brukt i litteraturen vi henviser til, selv om vi noen steder ville ha brukt begrepene annerledes. St.meld. nr. 40 definerer forskjellen på nedsatt funksjonsevne og funksjonshemming. «Med nedsatt funksjonsevne menes tap av eller skade på en kroppsdel eller i en av kroppens funksjoner.» (St.meld. nr. 40, 2002–2003, s.8) Det gir ikke automatisk begrensninger i samfunnsmessig deltakelse. Dette kan illustreres gjennom GAP-modellen, som viser at funksjonshemming oppstår i gapet mellom individets forutsetninger og samfunnets krav (St.meld. nr. 40, 2002–2003). Vi vil benytte GAP-

modellen i et ergoterapeutisk perspektiv for å tydeliggjøre hvilke utfordringer studenter med funksjonsnedsettelse kan ha. I vår oppgave vil vi fokusere på samfunnets krav og hvordan disse bedre kan tilrettelegges for deltagelse i studiesituasjonen. I en utdanningssituasjon kan dette gapet for eksempel oppstå når kravene i studieplanen ikke samsvarer med forutsetningene til studentene. I følge St.meld. nr. 40 (2002–2003) er det flere faktorer som kan vanskeliggjøre tilgangen til høyere utdanning. Dette er for eksempel manglende informasjon om mulighetene for spesiell vurdering ved opptak, vanskeligheter med å forberede seg til skolestart på grunn av sent svar på opptak, mangel på rådgivning i forhold til tilrettelegging av studiesituasjonen, manglende tilrettelegging av fysiske omgivelser og transport, samt svakheter i den pedagogiske tilretteleggingen, som studielitteratur, studieplaner og finansiering.

Begrepet universell utforming har vært sentralt gjennom hele dette prosjektet. Universell utforming kan defineres som tilrettelegging og utforming av omgivelser slik at hovedløsningen kan brukes av flest mulig, uten spesiell tilpasning. Sett i sammenheng med høyere utdanning kan universell utforming tolkes som en måte å skape et inkluderende læringsmiljø for alle studentgrupper (Knarlag, 2010).

Fortsatt er det få personer med funksjonsnedsettelse i høyere utdanning i Norge, og de som studerer erfarer barrierer på mange områder (Lunde & Kessel, 2010). I Norge er det et politisk prinsipp at alle skal ha lik rett til høyere utdanning, men dette er ikke lovfestet. Dette vil si at de som har oppnådd studiekompetanse og oppfyller kriteriene for det enkelte studiet skal ha mulighet til å studere ved høyskoler og universiteter (Lunde & Kessel, 2010). Utredninger viser at de virkemidler som er tatt i bruk i dag for også å inkludere studenter med nedsatt funksjonsevne, er for svake (NOU 2001:22). Videre sies det at «utdanningsinstitusjonene mangler tilstrekkelig forståelse for hva som skal til for å gi et tilbud til studenter med funksjonsnedsettelse» (12.9.3.2 "Samsvar mellom mål og virkelighet"). Utdanning er viktig på flere plan, det er med på å la en person oppfylle egne ønsker og forventninger til seg selv og gjør en i stand til å delta i arbeidslivet.

I dag er det et økende krav om at flere skal ha høyere utdanning for å møte arbeidslivet (NOU 2008:3). Betydningen av høyere utdanning som bakgrunn for deltakelse i arbeidslivet er to til tre ganger så høy for personer med funksjonsnedsettelse (Bliksvær & Hanssen, 2006).

I følge Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (2008) skal alle innbyggere i Norge ha lik mulighet til å delta i samfunnet. Man skal fremme likestilling og likeverd og sørge for at ingen diskrimineres på bakgrunn av funksjonsevne.

For å kunne tilby utdanning til alle er det viktig å ha fokus på universell utforming. Diskriminerings- og tilgjengelighetslovens § 9 sier videre at alle virksomheter som benyttes av allmennheten er pliktige til å sørge for universell utforming så langt det ikke medfører en uforholdsmessig byrde for virksomheten. Dersom dette ikke overholdes regnes det som diskriminering. Også Plan- og Bygningsloven (2008) poengterer at alle offentlige bygg skal, så langt det er mulig, være universelt utformet. Dette gjelder både nye og gamle bygg.

Universitets- og høyskoleloven (2005) krever at utdanningsinstitusjoner skal tilrettelegge individuelt for studenter med ulike funksjonsnedsettelse der det er behov. Dette kan være helt nødvendig for at enkelte personer med funksjonsnedsettelse skal ha mulighet til å ta utdanning. Studenter med funksjonsnedsettelse har ofte færre muligheter til valg av utdanning enn andre, både på grunn av praktiske utfordringer og fysisk utilgjengelighet (Magnus, 2009).

Lov om universiteter og høyskoler (2005) har som formål å sikre at utdanningene i Norge holder et høyt nivå. Den fastslår blant annet at alle utdanninger skal ha en utdanningsplan som beskriver hvilke ansvar institusjonen og studentene har ovenfor hverandre. Institusjonens ansvar er hovedsakelig å sikre fysisk og psykisk læringsmiljø, som for eksempel at de fysiske omgivelsene skal være universelt utformet så langt det er mulig, § 4-3.

I Norge er det to offentlige støtteordninger for å finansiere studier. Disse er Statens lånekasse for utdanning og NAV. Lånekassen tilbyr lån og stipend til alle studenter de første åtte studieårene. Denne grensen kan utvides dersom man er forsinket i utdanningen på grunn av funksjonsnedsettelse (Lånekassen, 2011–2012). NAV kommer inn i bildet dersom man har behov for arbeidsavklaringspenger etter fylte 26 år (St.meld. nr. 9, 2006–2007). Målet med denne ordningen er at ungdom i vanlig utdanningsalder skal finansiere kostnadene gjennom det vanlige systemet, altså Lånekassen (NAV, 2012). Stjernøutvalget fremhever at regelverket om utdanningsstøtte gir en student med funksjonsnedsettelse muligheten til å få utvidet støtte til å gjennomføre en utdanning over normert tid på bakgrunn av en funksjonsnedsettelse. Likevel kritiserer Stjernøutvalget denne ordningen på bakgrunn av at en student med funksjonsnedsettelse risikerer å få større gjeld enn andre studenter, da gjelden vil bli større jo

lengre tid man bruker på å utdanne seg. De kritiserer også at skillet mellom utdanningsstøtte og trygd virker uklart (NOU 2008:3).

1.2 Kunnskap om studenter med funksjonsnedsettelse

Selv om studenter med funksjonsnedsettelse er vektlagt i offentlige føringer, som stortingsmeldinger og liknende, har disse studentene fått lite oppmerksomhet og vi vet derfor lite om hvordan de opplever sin situasjon (Brandt, 2005). Brandt (2005) poengterer at utdanningsinstitusjonene oppretter handlingsplaner for å sikre rettighetene til studenter med funksjonsnedsettelse, men sier at disse studentene i liten grad får være med å utforme disse handlingsplanene. Studentene hun har snakket med forteller at de er fornøyde med rådgivertjenestene på skolene sine, men at den generelle mottakstjenesten burde forbedres. Informantene til Brandt (2005) uttrykker et ønske om at tilrettelegging kunne skje uten at de trengte å mase og kartlegge sine egne rettigheter. Dette underbygges av Magnus' (2009) studie om hverdagslivet til studenter med nedsatt funksjonsevne, der studentene forteller at måten de blir møtt på av skolen har mye å si for egeninnsatsen i studiet. Hun viser til at det som fører til gode erfaringer hos studentene er kombinasjonen mellom at studentene selv uttrykker sine behov og at de ansatte anerkjenner deres behov og legger til rette der det er mulig.

Det er flere faktorer i utdanningssituasjonen som kan være utfordrende for studenter med funksjonsnedsettelse. Ifølge Fuller, Healey, Bradley & Hall (2004) kan forelesningssituasjonen være et eksempel. Det kan være vanskelig å notere så hurtig at man både får med seg innholdet på papiret og det som sies av foreleseren. Brandt (2005) viser til at praksis i utdanningen kan by på merarbeid i form av organisering på praksisplassen. En av grunnene til dette er at Hjelpemiddelsentralen ikke tilrettelegger midlertidig, kun arbeidsplasser med lengre varighet.

Jung, Salvatori, Tremblay, Baptiste & Sinclair (2008) har gjennom The World Federation of Occupational Therapists sammen med McMaster University gjennomført en studie om inkluderende utdanning i ergoterapi for studenter med funksjonsnedsettelse. Termen inkluderende utdanning er definert av United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) som prosessen med å adressere og respondere til mangfoldet av

behov for alle studenter gjennom økt deltakelse i læring, kulturer og samfunn, samt redusere ekskludering i og fra utdanning. De har hatt et internasjonalt perspektiv der de sammenlignet dataresultater fra 38 land. Funn fra studiet samsvarer med annen litteratur på mange områder og trekker i tillegg frem holdninger som betydningsfullt i inkluderende utdanning. Deltakerne i studiet rapporterte at både forelesere og medstudenter kunne vise manglende bevissthet rundt det å ha en funksjonsnedsettelse, og Jung et.al (2008) argumenterer for at dette er en nøkkelfaktor som bidrar til barrierer for en inkluderende utdanning.

1.3 Beskrivelser av omgivelser

Som nevnt handler prosjektet om å beskrive omgivelsesfaktorer som har innflytelse på studiehverdagen til studenter med funksjonsnedsettelser. I følge Kielhofner (2008) kan omgivelser ha innflytelse på motivasjon, organisering og aktivitetsutførelse hos en person. Han systematiserer omgivelsene i en modell han kaller ”omgivelsesdimensjoner som har innvirkning på aktivitet” (Se vedlegg I). I sentrum av modellen står personen. Objekter, rom, sosiale grupper og aktivitetsformer/ -oppgaver har innvirkning på personens utførelse av aktivitet. Som samfunnsmessig ramme fremhever han kultur, økonomi og politiske forhold. Disse vil være styrende for mulighetene for utførelse av aktiviteter. I en studiesituasjon vil det si at eksempelvis lovverk, skolens utforming, det spesifikke studiets fagplan og økonomi vil ha innvirkning på enkeltstudentens studiehverdag. Vi tolker det slik at studenter med funksjonsnedsettelser kanskje vil være ekstra avhengig av at disse faktorene virker støttende for deltakelse.

Som ergoterapeuter skal vi kunne gå inn i en situasjon, kartlegge behov og ønsker og se hvor man kan gjøre endringer for å forbedre den enkeltes muligheter til å delta i aktiviteter (Kielhofner et. al, 2008). Vi vil ikke kunne endre de samfunnsmessige rammene, men vi vil påpeke at disse har innvirkning på personers utførelse av aktiviteter. Vi tolker det slik at utdanning kan sees på som en av de viktigste aktivitetene i dagens samfunn for unge voksne. Vi vil anta at dersom unge mennesker ikke får muligheten til å delta i høyere utdanning, kan dette gi en negativ effekt på opplevelsen av egen helse.

1.4 Avgrensning av prosjektet

På bakgrunn av kunnskapen vi har innhentet ser vi at det er behov for økt kunnskap om studenter med funksjonsnedsettelsers erfaringer fra høyere utdanning, og hvordan studiehverdagen organiseres fra administrasjonens side for å inkludere disse studentene. Vi vil ikke vektlegge fysisk tilgjengelighet. Bakgrunnen for dette er at vi opplever at det området har hatt størst fokus tidligere, og at det har blitt tilrettelagt i den grad dette har vært mulig. Vi har valgt å fokusere på områder vi tolker at det ikke har vært fokus på i den grad vi anser det som nødvendig for å oppnå et universelt utformet læringsmiljø. Eksempler på dette er pedagogisk og planmessig utforming.

2.0 Metode

Vi valgte å bruke to metoder for å innhente informasjon om studenters erfaringer og hvordan det legges til rette for studenter med funksjonsnedsettelse. Disse to er litteraturstudier og kvalitative intervjuer.

2.1 Litteraturstudier

Vi fikk mye relevant litteratur fra veilederne våre allerede ved første møte med dem, da Eva Magnus har utført en doktoravhandling om samme tematikk og Oddrun Bollingmo er rådgiver for studenter med funksjonsnedsettelse. De har dermed kunnskap om aktuelt lovverk og tilgang på relevante artikler og liknende. Dette gjorde at vi under litteratursøk i databaser fant igjen mye av litteraturen vi allerede hadde. Databasene vi brukte var BIBSYS, NORART, SVEMED og Google. Eksempler på søkeord vi benyttet oss av er "funksjonsnedsettelse/nedsatt funksjonsevne", "funksjonshe?", "universell utforming", "tilgjengelighet" og "høyere utdanning". Vi forsøkte også å kombinere noen av disse søkeordene. I tillegg har vi benyttet oss av Lovdata.no, Regjeringen.no og ulike hjemmesider for interesseorganisasjoner for personer med funksjonsnedsettelse.

For å skaffe oss bakgrunnskunnskap om funksjonshemmede studenters situasjon i høyere utdanning startet vi med å sette oss inn i relevant lovverk og politiske retningslinjer. I neste omgang satte vi oss inn i aktuell litteratur om funksjonsnedsettelse og høyere utdanning, utdanning i et folkehelseperspektiv og aktuell litteratur om forskning. Vi har gjennom lesing

av aktuelt lovverk, politiske retningslinjer og annen litteratur fått en dypere og bredere forståelse for studiesituasjonen til studenter med funksjonsnedsettelse i høyere utdanning i dag. På denne måten skaffet vi oss bakgrunnsinformasjon om hvordan situasjonen kan være i dag for disse studentene før intervjuene startet.

2.2 Intervju

Vi valgte å benytte oss av kvalitativ forskningsmetode. Innenfor denne typen forskning er intervju den dominerende metoden. Det er ulike måter å gjennomføre et forskningsintervju på. En av disse er å bruke delvis strukturerte intervjuer (Thagaard, 2009). Vi valgte denne intervjumetoden fordi vi på denne måten ikke bare var bundet til forhåndsbestemte spørsmål, men også kunne få utdypende informasjon gjennom oppfølgingsspørsmål og informantenes egne erfaringer. Fokuset i intervjurunden lå på å innhente personlige erfaringer hos studenter og studieledere. Det er denne typen intervju som stort sett blir benyttet i kvalitative intervjuer (Thagaard, 2009). I intervjuguiden (se vedlegg II og III) har vi tatt utgangspunkt i deler av et skjema som er en del av den internasjonale studien der man ønsker å kartlegge studiesituasjonen for studenter med nedsatt funksjonsevne i en rekke land (se vedlegg IV). Skjemaet har tre fokusområder. Det første er det samfunnsmessige aspektet, som inkluderer lover og politiske føringer. Dette temaet har vi ikke inkludert i intervjuguiden, da vi fikk svar på dette i litteraturgjennomgangen. Det neste aspektet er selve utdanningsinstitusjonene og omhandler eksempelvis kostnader og tilgjengelig informasjon til studentene. Det siste aspektet er faktorer knyttet til hver spesifikke utdanning, som for eksempel opptakskrav og praksisgjennomføring. Med bakgrunn i skjemaet ønsket vi å finne ut av den organisatoriske og praktiske planleggingen og gjennomføringen av hvert enkelt studium. Vi ønsket også å få et innblikk i hvordan de ulike utdanningene legger til rette for studenter med funksjonsnedsettelse, og i hvilken grad de har integrert universell utforming som en del av studieplanleggingen.

Under intervjurundene snakket vi med studenter med ulike funksjonsnedsettelse og studieledere ved helse- og sosialfaglige linjer ved HiST. Grunnen til at vi valgte intervju som metode var at vi var ute etter å få innblikk i hvordan situasjonen er i dag for de det angår, med fokus på hvordan det erfares.

2.2.1 Studieledere

Vi tok kontakt med syv studieledere for de enkelte utdanningene på e- post. Vi fortalte kort om prosjektet vårt og at vi kunne tenke oss å snakke med dem for å få informasjon om hvert enkelt studium. Vi gjennomførte intervjuer med studielederne ved ergoterapi, barnevernspedagog, audiograf, fysioterapi og sykepleie. Vi fikk ikke kontakt med studielederne ved sosionom og vernepleie. I intervjuguiden (vedlegg II) delte vi opp spørsmålene i fire kategorier som vi valgte selv, med bakgrunn i det internasjonale skjemaet. Disse er utdanningens krav og forventninger til studentene, tilrettelegging og universell utforming, praksis, samt informasjon og erfaring. Vi valgte disse kategoriene fordi de ville gi oss svar på spørsmålene i det internasjonale studiet og i tillegg studieledernes egne erfaringer med studenter med funksjonsnedsettelse. Under gjennomføringen av studielederintervjuene var alle fire gruppemedlemmene til stede. Én ledet intervjuet, mens de tre andre noterte og stilte oppfølgingsspørsmål. Vi fikk tillatelse av studielederne til å ta opptak av intervjuene, slik at vi kunne gå tilbake i etterkant og høre om vi hadde fått med oss alt. Vi opplevde at vi ble godt mottatt og at spørsmålene vi stilte tok opp temaer som interesserte studielederne.

2.2.2 Studenter

Gjennom oppdragsgiver kom vi i kontakt med studenter som var villige til å la seg intervju. Oddrun Bollingmo, som er Rådgiver for studenter med funksjonshemninger, spurte et utvalg studenter og ga oss kontaklinformasjonen til de som ønsket å delta. Vi sendte en e-post med en kort beskrivelse av prosjektet, og gjorde deretter avtaler om intervjuer med en håndfull studenter. Vi ønsket å snakke med studenter med forskjellige behov og utfordringer i forhold til tilrettelegging. Studentene vi kom i kontakt med hadde følgende funksjonsnedsettelse: hørselsnedsettelse, dysleksi, bevegelseshemninger og psykiske utfordringer. Noen av studentene hadde to av disse problemstillingene. Vi ønsket også å snakke med studenter med andre typer funksjonsnedsettelse, som nedsatt syn og ADHD/ADD. Vi greide ikke å komme i kontakt med studenter med disse typer funksjonsnedsettelse som ville la seg intervju. Av hensyn til anonymiteten til studentene velger vi ikke å opplyse om antall studenter vi har intervjuet. Vi har drøftet det etiske aspektet ved dette, og kommet frem til at vi ikke kan garantere å ivareta anonymitet dersom vi opplyser om antall. Grunnen til dette er at AHS og ASP på HiST er små miljøer, der studenter og studieledere kjenner hverandre på tvers av utdanningene. I tillegg er dette en kvalitativ studie, der fokuset ligger på studentenes

personlige erfaringer. På grunnlag av dette vil vi også kun gjengi deler av informasjonen vi har fått.

Som i intervjuguiden til studielederne delte vi også her opp spørsmålene i kategorier på bakgrunn av det internasjonale skjemaet. I tillegg ba mandatet oss om å sette oss inn i erfaringer som studentene har om forhold som kan være utfordrende i studiesituasjonen. De seks kategoriene er innledende spørsmål, universell utforming og tilrettelegging, deltakelse, informasjon, praksis, samt jobb, hvile og sosial deltakelse (se vedlegg III). Under intervjuene med studentene delte vi oss i to, slik at vi var to gruppe-medlemmer under hvert intervju. Den ene ledet intervjuet, mens den andre tok notater og stilte oppfølgende spørsmål. Vi vurderte å gjøre opptak av studentintervjuene, men kom fram til at det både ville stride mot etisk forsvarlighet og muligens ha innvirkning på intervjusituasjonen. Under intervjusituasjonen var det til tider ubehagelig å skulle stille såpass personlige spørsmål til studentene. Vi opplevde imidlertid at studentene svarte åpent og hadde mange tanker og meninger om temaet. Vi fikk nyttig informasjon, og kunne se mange likheter i utfordringene som studentene møtte i studiesituasjonen. Dette kjente vi også igjen fra litteratur der andre studenter hadde gjort liknende erfaringer.

For å systematisere og analysere resultatene fra intervjuene sammenliknet vi dem og så på om det var noen likheter og eventuelt om noen svar skilte seg ut. Vi lagde et sammendrag, der vi satte opp spørsmålene i den rekkefølgen som er oppsatt i intervjuguiden. I sammendraget inkluderte vi noen sitater for å vise til konkrete eksempler på erfaringer de ulike informantene har.

3.0 Resultat

3.1 Intervju studieledere

Utdanningens krav og forventninger til studentene

De studielederne vi snakket med uttrykte at alle studenter i utgangspunktet har mulighet til å gjennomføre utdanningene, da alle med studiekompetanse og tilstrekkelig høyt karaktersnitt i følge studieplanen kan få studieplass. Sykepleierutdanningen uttrykker likevel at deres studie stiller store krav til studenters bevegelsesmuligheter i for eksempel løfte- og forflytningsteknikker. Flere av studielederne argumenterer også for at det kan forekomme

utfordringer, særlig for blinde og døvblinde. På spørsmål om hvilke krav og forventninger som stilles til studentene svarte en studieleder følgende:

Kravet er at studenten skal organisere mye selv: lese pensum, gruppearbeid, struktur av studiehverdag og selvstendig læring. I tillegg har man ansvar for å være tilstede.

De fleste av studielederne forteller at de setter store krav til at studentene skal finne pensum og organisere sin egen studiehverdag. Studieleder ved audiograf derimot forteller at studiet stort sett er organisert av administrasjonen, og det stilles dermed ikke store krav til studentene om dette.

Tilrettelegging og universell utforming

Under denne kategorien vil vi presisere viktigheten av å skille mellom tilrettelegging og universell utforming. Universell utforming vil som nevnt si at hovedløsningen er tilgjengelig for alle, mens tilrettelegging er å tilpasse omgivelsene til enkeltindivider (Knarlag, 2010). Høgskole- og Universitetsloven (2005) lovfester utdanningsinstitusjonens plikt til å tilrettelegge for studenter med spesielle behov, så langt det er mulig og rimelig. Dette betyr altså individuell tilrettelegging, ikke universell utforming. Diskriminerings- og Tilgjengelighetsloven (2008) sier likevel at man er pliktig å sørge for at offentlige bygg er universelt utformet, også dette så langt det er mulig.

På spørsmål om hva som gjøres av administrasjonen i de forskjellige studiene for å hjelpe studentene til å gjennomføre de krav og forventninger som stilles, svarte alle bortsett fra ergoterapi på hvordan de tilrettelegger for elever med spesielle behov. Studielederne uttrykte at de er avhengige av at studenter selv tar kontakt ved behov for tilrettelegging. Når dette skjer gjør de det beste de kan for å tilpasse studiehverdagen til deres behov. Studieleder ved ergoterapiutdanningen svarte at de bruker ulike undervisningsformer gjennom studiet for å gi flest mulig muligheten til å følge med, i tillegg til individuell tilrettelegging.

Noen lærer veldig mye gjennom gruppearbeid og det å diskutere med andre. Noen lærer gjennom det å høre på noen gå gjennom stoffet på forelesning og går hjem og leser etterpå, eller motsatt hvor de leser på forhånd og deretter hører det på

forelesning og kobler det til praksisen en har hatt. Så jeg tenker at en variasjon i ulike pedagogiske læringsformer er vår måte å legge til rette det på.

Da vi spurte om universell utforming er en del av planleggingen av studiene, svarte alle studielederne at fysisk tilrettelegging ikke var en del av planleggingen de gjør, fordi dette er det andre på skolen som har ansvaret for. Da vi forklarte at vi også tenkte på pedagogisk og planmessig utforming som universell utforming, eksempelvis mikrofonbruk og at forelesningsnotater blir lagt ut på It`s Learning i god tid før forelesning, var det flere som sa at de ikke hadde tenkt på dette som universell utforming. Likevel hadde de fleste hatt disse temaene oppe til diskusjon sammen med foreleserne, og de prøver å gjennomføre dette så langt det lar seg gjøre.

Vi har ingen retningslinjer for dette. Vi har tatt opp bruk av mikrofon med foreleserne og oppfordrer dem til å snakke mot publikum og legge ut forelesningsnotater.

Tilbakemeldinger fra studenter sier likevel at dette ikke er godt nok.

Studiene er ulikt organisert i forhold til hvor mye av undervisningen som er obligatorisk og hvordan gruppearbeid organiseres. Ved enkelte av studieretningene er alt av undervisning obligatorisk, mens andre for eksempel kun har innlevering av oppgaver og praksis som obligatoriske krav.

Praksis

Felles for alle studieretningene er at studenter med særlige behov har rett til å søke særplass i praksis. Dette kan bety at man har rett til gjennomføre praksis i nærheten av studiestedet eller velge et praksissted som er tilrettelagt. Ellers forteller flere at det er opp til hvert enkelt praksissted om de har mulighet til å tilrettelegge for studenter med ekstra behov. Studieretningene kan legge til rette gjennom organisering av praksisgjennomføring. Dette kan for eksempel være å forskyve eller utvide praksistiden, så lenge antall timer i praksis ikke endres.

De fleste fortalte at man ikke kunne ta utdanningen på deltid på grunn av at man må gjennomføre modulene eller fagene i en bestemt rekkefølge. Man kan derimot få permisjon på ett år dersom det blir nødvendig.

Informasjon og erfaring

Alle studielederne opplyser at informasjon om muligheter for tidlig opptak og særskilt vurdering er felles for hele HiST og administreres av Opptaksenheten. Tidlig opptak vil si at studenten ved aksept får tilbud om studieplass ca 18. mai, to måneder før hovedopptak 20. juli. I følge Samordna opptak (2012) har alle studiekvalifiserte studenter med behov for særskilt tilrettelegging på studiestedet rett på tidlig opptak, men dette gjelder ikke dyslektikere. Særskilt vurdering vil si at man har rett til en tilleggsvurdering dersom sykdom, funksjonshemminger eller annet gir grunn til å tro at karaktersnittet ikke gir riktig bilde av studentens kvalifikasjoner (Samordnaopptak.no, 2012). Studielederne uttrykte at de ikke var kjent med denne prosessen.

Gjennom intervjuene får vi inntrykk av at det er sykepleierutdanningen og fysioterapiutdanningen som opplever størst utfordringer med å ha studenter med enkelte typer funksjonsnedsettelse. Studieleder ved fysioterapiutdanningen nevner for eksempel at:

Studenter med nedsatt syn kan ha problemer med å få med seg detaljer i undervisningen (...) skal du lære deg å gjøre en inspeksjon i holdning, for eksempel i ferdighetsundervisning, så er det vanskelig når du ikke har syn.

3.2 Intervju studenter

Innledende spørsmål

Vi har snakket med studenter ved de forskjellige helse- og sosialfaglige utdanningene ved AHS og ASP/HiST. Noen studerer for første gang, mens andre har gjennomført eller forsøkt å gjennomføre andre studier tidligere. Det er også forskjell på hvor langt de har kommet i studieforløpet.

Flere av studentene har tidligere studert ved andre skoler og studieretninger. Enkelte sluttet av mangel på overskudd, mens andre har fullført og jobbet innen det de utdannet seg som. Hovedårsaken til at de ønsket en annen utdanning var at de ønsket andre utfordringer og arbeidsoppgaver.

Studentene med bevegelsesnedsettelse opplyser at de vegrer seg for å bruke busstransport, og helst benytter seg av egen bil. De andre studentene kommer seg til skolen ved hjelp av buss

eller bil, og opplyser at de ikke opplever noen vesentlige utfordringer ved å komme seg til og fra studiestedet.

Det er stor variasjon mellom de forskjellige utdanningene når det kommer til hvor mye av undervisningen som er obligatorisk. Alle studentene opplyser at de stort sett deltar i forelesningene. Flere studenter forteller likevel at de ofte selv må gjøre en innsats for at de skal få utbytte av forelesningene. Dette kan for eksempel være å minne forelesere på å bruke mikrofon, å plassere seg selv strategisk i forhold til høyttalere og støy eller hente bærbart høyttalersystem. Andre benytter seg av skrivehjelp gjennom NAV eller de får hjelp av medstudenter til å ta notater. En student med hørselsnedsettelse forteller følgende:

Jeg er avhengig av det visuelle, å se ansiktet til forelesere når de prater. Noen vandrer, eller skriver på tavla mens de prater. Hvis utstyret ikke fungerer som det skal blir det utfordrende. Jeg blir sliten av å konsentrere meg så mye.

Universell utforming og tilrettelegging

Samtlige studenter opplyser om at forelesningsnotatene ikke konsekvent legges ut på It's Learning før forelesning. Alle forteller at de ville hatt nytte av å kunne foreberede seg til forelesningene. Spesielt studenter med dysleksi og hørselsnedsettelse uttrykker at det er utfordrende å følge med i forelesning dersom de ikke har kunnet lese forelesningsnotatene før eller underveis i forelesningen.

Med dysleksi er det vanskelig å plukke ut hva som er viktig i en tekst og det krever mye for å forstå innhold i litteratur.

Noen uttrykker at det er viktig at forelesningsnotatene inneholder mer enn kun stikkord innenfor de aktuelle temaene det foreleses i for at de skal kunne forstå sammenhengen i det som står.

Har fått beskjed om at de (foreleserne) skal prøve (å legge ut forelesningsnotatene på forhånd), men det skjer sjeldent. I starten fikk jeg power-point på forhånd, men det fungerte ikke som jeg håpet. (...) forelesningsnotatene har ofte bare stikkord og det er vanskelig å se sammenhengen.

Noen av studentene opplever at forelesningene noen ganger går for fort fram, og uttrykker at de kunne ønske at noe ble forklart bedre eller at noe av stoffet ble forklart saktere. Et svar som

går igjen er at studentene må si ifra til foreleserne om sine behov før hver forelesning for at det skal tas hensyn til. Noen forteller at dette er med på å gjøre at de gir opp og ikke orker å mase.

Når det kommer til litteratur i alternativt format, er det kun studentene med dysleksi som uttrykker et behov for det. De har fått tilgang til deler av pensum på lydbok. Det fungerer dog ikke optimalt, enten fordi lydbokformatet ikke inneholder hele boken eller fordi det er vanskelig å få med seg hva som blir sagt på grunn av talesynteser. Disse studentene forteller at dette medfører ekstraarbeid og gjør at de går glipp av deler av pensum.

Studentene hadde ulike opplevelser av hvordan de ble mottatt da de begynte på skolen. Noen hadde hatt kontakt med rådgiver eller lærere ved studiet før skolestart for å avklare behov og tilpasninger. Andre hadde snakket med lærerne etter skolestart. Ikke alle studentene visste at det finnes en rådgiver for studenter med funksjonsnedsettelse. Generelt opplever studentene at de selv må være på hugget og oppsøke hjelp, og kunne ønske at informasjon var lettere tilgjengelig og bedre.

Man må innhente informasjonen selv. Det er ikke mye som var eller er tilrettelagt, man må spørre selv og være på hugget. Studenter med dysleksi burde få mer hjelp og støtte for å få gjennomført studiet. Vi blir behandlet på samme måte som andre studenter.

I følge Brandt (2005) er tilrettelagt eksamen et av de vanligste tiltakene for individuell tilrettelegging. For å ha krav på dette må behovet være dokumentert av lege, logoped eller andre fagpersoner (HiST, 2012). Tilrettelagt eksamen kan for eksempel innebære alternativ eksamensform, utvidet tid, enerom eller bruk av PC (hist.no). Dette skal ikke gi faglige fortrinn i forhold til de andre studentene, men skal kompensere for de funksjonsnedsettelsene vedkommende har (HiST, 2012). De fleste studentene vi intervjuet har opplevd å få tilrettelagt eksamen. Av de som ikke har benyttet seg av tilbudet er det kun én student som forteller at hun ikke opplever å ha fått tilstrekkelig informasjon.

Informasjon

Det er mange av studentene som har god kontakt med basislærere, modulansvarlige, studieledere og rådgiver for studenter med funksjonshemninger. Noen opplyser likevel at det

kunne vært behov for bedre oppfølging av studenter med dysleksi i forhold til individuelle oppgaver, da de forteller at det kan være vanskelig å vite hvem man skal kontakte.

Når det kommer til informasjon om særplass ved søking på studiet fikk vi inntrykk av at de fleste hadde fått veiledning om dette, enten på videregående eller fra studieledere ved de aktuelle studiene. Det virker på oss som at dette kan være avhengig av at man får kontakt med personer som har tilstrekkelig kunnskap om hvordan systemet fungerer.

Praksis

Av studentene som har hatt praksis fortelles det at de er godt fornøyde med både praksisplassen, skolens og NAVs forberedelser og tilretteleggingen som ble gjort. En student fortalte at NAV kom på besøk på praksisplassen for å bidra med hjelpemidler. En annen fortalte at praksisstedet i utgangspunktet var universelt utformet, slik at studenten ikke trengte individuell tilrettelegging. Noen av studentene hadde funksjonsnedsettelse som gjorde at de hadde krav på særplass, mens andre måtte reise bort for å gjennomføre praksis og de fikk tilrettelagt praksisplassen der de var. De opplevde at de ble mottatt med forståelse fra alle parter.

Jobb, hvile og deltakelse

De fleste opplever at de kan delta på studiet på lik linje med alle andre både faglig og sosialt. Flere uttrykker likevel at hørselsnedsettelse kan gi utfordringer i større sosiale sammenhenger og gruppearbeider der det blir mye støy.

Noen av studentene forteller at arbeidsbelastningen på skolen fører til tilleggsutfordringer, som eksempelvis migrene. Andre faktorer som påvirker studiehverdagen kan være depresjon eller andre psykiske plager som de har i tillegg.

Det kommer frem at noen av studentene trenger mye søvn og hvile og i noen tilfeller begrenser dette muligheten til å delta. Dette blir ekstra utfordrende når det er snakk om obligatorisk undervisning.

Enkelte av studentene får vanlig lån og stipend fra Lånekassen, mens andre får arbeidsavklaringspenger fra NAV. Fåtallet har jobb ved siden av studiet, og noen opplyser at de ikke har overskudd til å jobbe ved siden av. Dette begrunnes blant annet med at studiet

krever det meste av kreftene deres, da funksjonsnedsettelse som for eksempel dysleksi og hørselsnedsettelse stiller store krav til konsentrasjon gjennom dagen. Studentene må da gjerne bruke kveldene til å hente seg inn igjen og/eller forberede seg til neste dags undervisning.

Samtlige sier at utdanning er svært viktig for dem. De nevner faktorer som at det er en forutsetning for å komme inn i arbeidslivet og kunne delta i det sosiale dette innebærer. Noen av dem vi snakket med utdanner seg innenfor arbeidsfeltet som omhandler deres funksjonsnedsettelse, og synes dette gir fordeler med tanke på egenerfaring som kan komme godt med i en jobb.

Vi har inntrykk av at medstudenter stort sett viser hensyn og aksept til studentenes behov, og at det sosiale klasse miljøet er bra. Likevel er det noen tilfeller der noen møter utfordringer når det kommer til relasjoner i større sammenhenger. Det kommer frem at gruppearbeid i små grupper fungerer best, da det er færre å forholde seg til og dermed er lettere å bli inkludert. Dette gjelder spesielt studentene med hørselsnedsettelse. Noen av studentene forteller at de har begrenset kontakt med medstudenter på fritiden, av ulike årsaker som mangel på energi, forskjellige interesser, at de har barn og liknende.

4.0 Refleksjon

I det følgende vil vi belyse og reflektere over hvordan studenter med funksjonsnedsettelse opplever hverdagen som student i høyere utdanning, og eventuelle konsekvenser dette kan medføre. Vi vil også se på noen dilemmaer knyttet til dette temaet.

4.1 Høyere utdanning i dag

Universitets- og høyskoleloven argumenterer for at læringsmiljøet skal være universelt utformet innen rimelighetens grenser. Men hvem bestemmer hva som er innen rimelighetens grenser? Ansatt i teknisk avdeling på NTNU, Randi Tiller, uttrykker et ønske om at gjeldende forskrifter og lovverk skulle inneholdt mer «skal og må», i stedet for «bør» (Knarlag, 2008). Vi opplever også at det er uspesifikke retningslinjer for hvordan utdanningsinstitusjonene skal utformes. Alle utdanningsinstitusjoner har samme krav om tilrettelegging og universell utforming (Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven, 2008), men det er opp til hver enkelt

skole å lage en plan i forhold til dette. Det kan føre til at det blir store ulikheter fra skole til skole. Dette igjen kan føre til at studenter med funksjonsnedsettelse må velge utdanning etter tilgjengelighet, ikke nødvendigvis etter faglige ønsker.

I dagens samfunn er det flere og flere som gjennomfører høyere utdanning. Dette gir et større mangfold blant studenter, både i forhold til etnisitet, alder, kjønn og funksjonsevne. Det stilles derfor større krav til tilrettelegging på lærestedene enn før. Nasjonalt og internasjonalt øker presset på universell utforming, men det finnes få oppskrifter på hvordan dette kan gjennomføres (Brandt, 2010). Vi tolker det slik at store endringer i utdanningssituasjonen gjør at lærestedene trenger tid på å tilpasse seg endringene og omstrukturere studieopplegget. Dette kan være én av grunnene til at det er vanskelig for læringssteder å tilrettelegge for alle.

Samtidig kan noen mene at det er et spørsmål om hvor mye man skal tilrettelegge for studenter under utdanningen, hvis man også skal tenke på at de en dag skal ut i arbeidslivet. Er det noen grense for hvor mye man skal tilrettelegge? Det hjelper kanskje ikke å tilrettelegge for utdanning og gjennomføring av praksis dersom det er usannsynlig at studenten vil fungere i arbeid.

Et annet aspekt er om man skal ta utdanning kun for å komme ut i arbeidslivet. Noen ønsker kanskje å studere fordi de synes det er et interessant tema som de vil lære mer om, uten nødvendigvis å jobbe med dette.

Her kommer vi inn på diskusjonen som omhandler tilrettelegging i arbeidslivet. Det finnes også et omfattende lovverk om tilrettelegging i arbeidslivet, men dette er en omfattende diskusjon vi ikke kommer til å gå inn på i denne rapporten.

4.2 Holdninger

Et annet tema som går igjen i intervjuene og i litteraturen er at personer med synlige funksjonsnedsettelse, som rullestolbrukere og blinde, ofte får raskere hjelp og tilrettelegging enn personer med såkalte usynlige funksjonsnedsettelse. Dette kan for eksempel være dysleksi, hørselsnedsettelse, ADHD og liknende. Brandt (2005) sier at studenter med synlige funksjonsnedsettelse opplever at omgivelsene lettere forstår at de trenger tilrettelegging, men dette betyr ikke nødvendigvis at de har det lettere enn studenter med usynlige funksjonsnedsettelse. Som nevnt har vi hatt fokus på den relasjonelle modellen for å beskrive

funksjonshemning. Det viser seg imidlertid at det ofte er den medisinske oppfatningen av funksjonshemning som er den mest utbredte blant folk flest (NOU 2001:22). Studenter som ikke har synlige funksjonsnedsettelse uttrykker at de ikke alltid blir møtt med forståelse for sine behov. Spesielt forelesningssituasjoner er utfordrende da de til tider daglig må bruke mye krefter på å forklare hvorfor de trenger ekstra tilrettelegging (Brandt, 2005). Dette samsvarer også med de erfaringene vi gjorde oss gjennom intervjuene.

Vi tolker det slik at dette handler om generelle holdninger i samfunnet. I følge Kielhofner (2008) er sosiale omgivelser én av faktorene som har innvirkning på hvordan mennesker oppfatter seg selv. Omgivelser kan begrense eller støtte handling og aktivitet. Overført kan man si at de generelle holdningene i samfunnet om funksjonshemning vil kunne ha innvirkning på hvordan studenter med funksjonsnedsettelse erfarer og opplever sin studiesituasjon.

Det kommer gjennom intervjuene frem at rådgiveren for studenter med funksjonshemninger er en ressursperson. Det er tydelig at hennes engasjement i studentenes situasjon er til hjelp og støtte for de studentene som har hatt kontakt med henne. Vi antar at noen av grunnene kan være at hun møter studentene med respekt, tålmodighet og kunnskap om studenter med funksjonsnedsettelse og tar deres utfordringer på alvor. Hun fungerer som en organisator og et talerør for studenter med funksjonsnedsettelse.

4.3 Forskjellen mellom universell utforming og tilrettelegging

Da vi intervjuet studielederne hadde vi noen spørsmål som omhandlet universell utforming. Samtlige responderte med å svare på hva som var gjort innen fysisk tilrettelegging. Ingen sa noe om tilrettelegging av det pedagogiske og planmessige ved studiet, før etter at vi presiserte at også dette er en del av universell utforming.

Som nevnt tidligere kom det fram under intervjuene at noen av studentene finner det utmattende gjentatte ganger å måtte melde fra om sine behov, og derfor har ”gitt litt opp”. Noen studenter forteller også at de unngår å be om spesiell tilrettelegging fordi de ønsker å skli inn i mengden og være som ”alle andre”. Dersom læringsmiljøet hadde vært universelt utformet ville disse problemstillingene vært unngått.

GAP-modellen (St. meld. 40, 2002- 2003) viser at funksjonshemning oppstår når det er ubalanse mellom studentenes individuelle forutsetninger og utdanningens krav og organisering. I vårt møte med studentene har vi inntrykk av at de selv gjør mye for å møte utdanningens krav. Likevel opplever mange at deres behov ikke blir ivaretatt, og at behovene ikke blir konsekvent fulgt opp av skolen. Dette gjelder blant annet i forelesningssituasjoner.

Vår erfaring er at det er vanskelig for studenter å følge med og bidra når forelesningsnotatene ikke legges ut i forkant av undervisningen. For studenter med funksjonsnedsettelse kan konsekvensene være mer omfattende enn som så. Det kan være at de bruker unødvendig med tid og krefter på å forberede seg og repetere stoffet. Hørselshemmede kan ha utfordringer med å få med seg hva som blir sagt, og dermed kan det bli ekstra utfordrende å få med seg innholdet hvis man ikke har noe skriftlig å støtte seg til. Å legge ut forelesningene på forhånd kan være en måte å bidra til et universelt utformet læringsmiljø.

5.0 Avslutning

Vi har i dette prosjektet sett på situasjonen til studenter med funksjonsnedsettelse i høgskoleutdanning med praksis. Gjennom litteraturstudier og kvalitative intervjuer av studenter og studieledere har vi sett at det er flere utfordringer for disse studentene. Særlig studenter med usynlige funksjonsnedsettelse ser ut til å møte en rekke barrierer, da omgivelsene ikke alltid forstår deres behov for en tilpasset studiehverdag. Gjennom refleksjon har vi argumentert for at retningslinjene for et universelt utformet læringsmiljø er lite konkrete. Vi har belyst dilemmaet om hvor langt man skal gå for å tilrettelegge for studenter med funksjonsnedsettelse. Videre har vi satt spørsmål om hvorvidt holdninger er med på å styre studiehverdagen til disse studentene. I tillegg diskuterte vi at noen forbinder universell utforming med fysisk tilrettelegging og dermed ikke tenker på den pedagogiske og planmessige utformingen som universell utforming. Dette kommer tydelig frem i forelesningssituasjoner, der studenter med funksjonsnedsettelse må fortelle om sine behov gjentatte ganger.

Det gjenstår mye for å oppnå full tilgjengelighet for studenter med funksjonsnedsettelse i høyere utdanning. Vi håper med denne rapporten å sette fokus på en viktig problemstilling, for å bedre kunne leve opp til det lovfestede målet om like rettigheter og muligheter for alle studenter.

Kildehenvisning

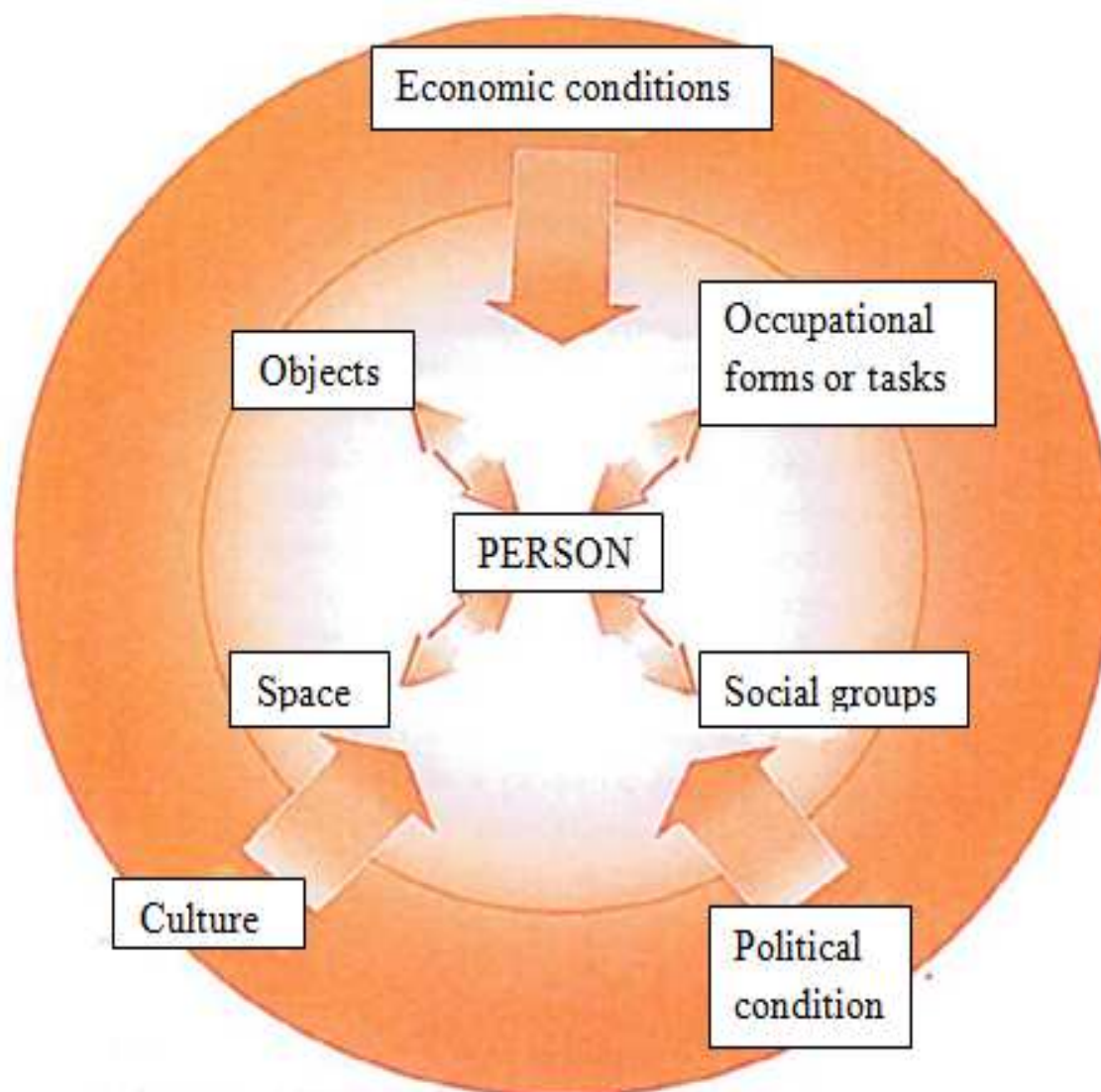
- Bliksvær, T. & Hanssen, J.-I. (2006) Funksjonshemming, utdanning og arbeidsmarkedsdeltakelse. *REspekt*, 2, 52-55.
- Brandt, S.S. (2005) *Høyere utdanning – tilgjengelig for alle? Studenter med funksjonsnedsettelse og funksjonshemming i høyere utdanning – Kvalitetsreformens betydning og lærestedenes strategier for inkludering*. Oslo, NIFU STEP.
- Brandt, S.S. (2010) *Tilretteleggingsutfordringer i høyere utdanning før og nå. En studie av tilrettelegging i høyere utdanning i lys av lovendringer og målsetting om å sikre høyere utdanning for en mer mangfoldig studentmasse*. Oslo, NIFU STEP.
- Fuller, M., Healey, M., Bradley, A., & Hall, T. (2004b). Barriers to learning: a systematic study of the experience of disabled students in one university. *Studies in Higher Education*, 29, 303-318.
- HiST (2010) *Handlingsplan for tilrettelegging for studenter med nedsatt funksjonsevne 2010- 2015*. [internett] Hjemmeside for Høgskolen i Sør- Trøndelag. Tilgjengelig fra: <http://hist.no/content/108/Tilrettelegging> [Lest: 22.01.2012]
- HiST (2012) *Student - Vurdering/eksamen*. [Internett] Hjemmeside for Høgskolen i Sør- Trøndelag. Tilgjengelig fra: <http://hist.no/vurdering/> [Lest 22.02.2012]
- Kielhofner, G. (2008) *A Model of Human Occupation*. Lippincott Williams & Wilkins
- Knarlag, K. (2008) *Universell utforming av læringsmiljø. Handlingsplan for økt tilgjengelighet gjennom universell utforming*. Oslo, Kunnskapsdepartementet.
- Knarlag, K. (2010) *Universell utforming*. [internett] Hjemmeside for universell utforming. Tilgjengelig fra: <http://universell.no/sitepageview.aspx?sitePageID=1140> [lest: 18.01.2012]
- Lov om forbud mot diskriminering på grunn av nedsatt funksjonsevne (2008) Oslo, Barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet.

- Lov om planlegging og byggesaksbehandling (plan- og bygningsloven) (2008) Oslo, Miljøverndepartementet.
- Lov om universiteter og høyskoler (2005) Oslo, Kunnskapsdepartementet.
- Lunde, A. K. & Kessel, S. (2010) Har vi et tilfredsstillende klage- og tilsynsapparat for å sikre likeverdig rett til utdanning? I: *Kritisk Juss* (36) Nr. 3. Rettspolitisk forening i samarbeid med Fagbokforlaget.
- Lånekassen (2011-2012) *Forskrifter - Tildeling av støtte 2011–2012* [internett] Hjemmeside for Lånekassen. Tilgjengelig fra: <http://www.lanekassen.no/Toppmeny/Forskrifter/Tildeling-av-stotte-2011-2012/> [lest: 21.02.2012]
- Magnus, E. (2009) *Student, som alle andre – en studie av hverdagslivet til studenter med nedsatt funksjonsevne*. NTNU, Trondheim.
- Mæland, J. G. (2005) Helsefremmende arbeid: teori, ideologi og prinsipper. I: *Forebyggende helsearbeid i praksis*. Oslo, Universitetsforlaget 2. utg., 3. opplag.
- NAV (2012). *Rundskriv om yrkesrettet attføring*. Arbeids- og velferdsetaten. [internett] Hjemmeside for NAV. Tilgjengelig fra: <http://www.nav.no/1073743386.cms?kapittel=7>. [lest: 21.02.2012]
- NOU 2001:22. *Fra bruker til borger*. Oslo, Arbeidsdepartementet.
- NOU 2008:3. *Sett under et. Ny struktur i høyere utdanning*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Samordna opptak (2012). *Søking/opptak – Frister og prosedyrer - Særskilt vurdering*. [internett] Hjemmeside for Samordna opptak. Tilgjengelig fra: http://www.samordnaopptak.no/info/poengberegning/saerskilt_vurdering/index.html [lest 07.02.2012]
- Samordna opptak (2012). *Søking/opptak – Frister og prosedyrer – Tidlig opptak*. [internett] Hjemmeside for Samordna opptak. Tilgjengelig fra: http://www.samordnaopptak.no/info/soeking_opptak/frister_og_prosedyrer/1_mars/tidlig_opptak/ [lest 07.02.2012]

- St.meld. nr. 9 (2006-2007). *Arbeid, velferd og inkludering*. Oslo, Arbeidsdepartementet.
- St.meld. nr. 40 (2002-2003). *Nedbygging av funksjonshemmende barrierer. Strategier, mål og tiltak i politikken for personer med nedsatt funksjonsevne*. Oslo, Det Kongelige Sosialdepartement.
- Thagaard, T (2009) Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode. Bergen: Fagbokforlaget, 2 utg.
- Vik, K. (2004) ICF – en felles modell og et felles språk i rehabilitering. I: Wekre, L., L. & Vardeberg, K (red.) *Lærebok i rehabilitering - Når livet blir annerledes*. Bergen, Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.

Vedlegg I

Omgivelsesdimensjoner som har innvirkning på aktivitet.

Vedlegg II

Intervjuguide studieledere

Utdanningens krav og forventninger til studentene

1. Kan hvem som helst gjennomføre denne utdanningen? Er det noen studentgrupper som ikke kan gjennomføre dette studiet?
2. Hvilke krav og forventninger har dere til den enkelte student? For eksempel til å organisere egen studiehverdag. Eksempelvis: finne pensum, gruppearbeid, forelesninger?
3. Er det mulig å oppnå alle kompetansemål selv om man har en funksjonsnedsettelse?
4. Hva gjør dere for å hjelpe studentene til å oppfylle krav og forventninger, hva er deres rolle i dette?

Tilrettelegging og Universell Utforming

5. I hvilken grad er universell utforming en del av den planleggingen dere gjør?
6. I hvor stor grad er obligatorisk oppmøte en del av deres studieplan, og hvorfor?
7. Hvordan organiserer dere en forelesning i HiST? Da tenker vi på mikrofonbruk, presentasjon på forelesningen, tydelig artikulering, ansiktet vendt mot studentene og lignende.

Praksis

8. Hvilke muligheter har dere for tilrettelegging av praksisgjennomføring?
9. Hvordan organiserer dere utdanningen for de studenter som må/ønsker å gjennomføre studiene på deltid? (For eksempel 50%?) Med tanke på praksisgjennomføring.

Informasjon og erfaring

10. Hvordan informerer dere om muligheter for tidlig opptak og særskilt vurdering?
11. Har du opplevd å ha studenter med funksjonshemninger ved studiet, hvordan opplevde du dette med tanke på tilrettelegging og andre situasjoner?

Vedlegg III

Intervjuguide studenter

Innledende spørsmål:

1. Hva studerer du/hva har du studert?
2. Hvordan er det å komme seg til skolen, med tanke på transport?
3. Hvordan ser en vanlig skoledag ut for deg?

Universell utforming og tilrettelegging:

4. Legges forelesningene ut på It's Learning i god tid før forelesningen?
5. Hvordan opplever du forelesningene?
6. Finnes deler eller hele din studielitteratur i et alternativ format som gjør at du får maksimalt utbytte av den?
7. Hvordan opplevde/opplever du å bli mottatt ved skolen med tanke på tilrettelegging, informasjon og veiledning?

Deltakelse:

8. Opplever du at du kan delta på studiet på lik linje med andre studenter? Med tanke på tilhørighet, inkludering, med mer...
9. På hvilken måte påvirker eventuelle smerter (fysisk og psykisk) studiehverdagen din, med tanke på studieaktiviteter?
10. Er det noe reglement på skolen som begrenser din mulighet til å delta, for eksempel eksamen, tilstedeværelse osv.

Informasjon:

11. Har du opplevd at det er noe i skolesituasjonen du ikke har mestret, og vet du hvem du da skal kontakte?
12. Vet du hvilke rettigheter du har, med tanke på tilrettelegging eller dersom det oppstår utfordringer?
13. Har du fått informasjon fra VGS, Samordna Opptak osv. om særplass ved søking av studiet?

Praksis:

14. Har du gjennomført praksis? Hvordan opplevde du prosessen?

Personlig:

15. Har du jobb ved siden av skolen? Økonomi, lån, støtte...

16. Hva betyr utdanning for deg?

17. Hvordan er sosiale forhold på skolen: studiemiljø?

18. Kan vi ringe/sendte mail om vi lurte på noe annet?

Vedlegg IV

	Norway	Ireland	Canada	Israel
Societal level				
Funding for adaptations / creating accessible environment				
Legislation of disability act (Year, what covers)				
Legislation specific to higher education (including higher education council/ authority)				
Political context				
Health system				
Welfare system				
Transportation				

Funding as relates to disability				
Ministries related to disability and education				
University and third level institutions				
Tuition/fees				
Entrance to university				
Level of disclosure (asked? %)				
Alternative access route for Students with disabilities				
Types of support available?				
Information on website (is it accessible?)				
Professional issues				
Which				

Omgivelsesfaktorer og tilgjengelighet ved AHS/HiST

professions are in your health and welfare faculty?				
Are there defined professional competencies?				
Entry-level degree?				
Legislation / registration required?				
FW practicum timing				
FW practicum evaluation				
Gender distribution				
Failure policy academic				
Failure policy FW				